

Władysław Jacher

Aktywność kulturalna jako czynnik więzi społecznej w społecznościach lokalnych i regionalnych

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 7, 15-25

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Władysław Jacher

Uniwersytet Śląski
Katowice

Aktywność kulturalna jako czynnik więzi społecznej w społecznościach lokalnych i regionalnych

Wprowadzenie

Istnieją dwie potężne siły, które wiążą ludzi w grupie i w społecznościach różnego typu i różnego usytuowania. Są to praca i kultura, a mówiąc precyzyjniej – kultura i praca, ludzka bowiem praca wtedy jest naprawdę godna człowieka, jeśli oparta jest na kulturze, która ją tworzy, i jeśli z kultury wynika. Te dwie podstawowe więzi cywilizowanych społeczeństw mają jeszcze jedną cechę: są pierwotnymi i naturalnymi środkami komunikacji społecznej i przekraczają bariery językowe, gdyż wyrażają się nie werbalnie, lecz symbolicznie i za pośrednictwem działań oraz zachowań. Ma to szczególne znaczenie w społecznościach lokalnych i regionalnych na pograniczach, gdzie mamy do czynienia z bogactwem niepowtarzalnych cech specyficznych – właściwych danemu obszarowi, które tworzyły się przez lata pod wpływem oddziaływania wielu kultur, krzyżowania się stref wpływów politycznych, społecznych, religijnych – nierzadko prowadzących do konfliktów, nacjonalizmów czy szowinizmów¹.

¹ M. Ciechocińska: *Regionalizm na obszarach pogranicznych*. W: *Regionalizm polski u progu XXI wieku*. Wrocław 1994, s. 43 i n.

Wraz z powstaniem III Rzeczypospolitej społeczności lokalne i regionalne pogranicza zyskały nowe oblicze i przywrócona im została nowa atrakcyjność oraz szerszy wymiar działania. Zostały stworzone warunki społeczne, kulturalne i stopniowo prawne do pozbycia się przez te społeczności kompleksów zacofania, zaściankowości i prowincjalizmu wynikających z narzucania im np. w czasach PRL-u wzorców i decyzji odgórnych niwelujących różnorodność na rzecz unifikacji i uniformizmu kulturowego. Społeczności pogranicza z racji położenia geograficznego dostarczają bardzo cennych przykładów świadczących o bogactwie kultur powstałych pod wpływem odmiennych oddziaływań różnych cywilizacji, które z upływem czasu w warunkach kohabitacji tworzą nowe wartości i specyficzne kultury.

Wielokulturowa ludność terenów pogranicza zmuszana do milczenia w czasach PRL-u po roku 1990 zyskuje możliwość odbudowy wyznaczników własnej tożsamości, upowszechniania symboli, troski o utrzymanie ciągłości instytucjonalno-kulturowej we wszystkich przejawach życia codziennego społeczności lokalnych i regionalnych. W sytuacji demokracji i wolności panują warunki do odtworzenia i pobudzenia aktywności kulturalnej w różnych jej formach i stworzenia okoliczności sprzyjających temu, aby odmiennność nie została wyeliminowana, aby było możliwe funkcjonowanie różnorodności. Są warunki, aby społeczności pogranicza wyraźnie określiły swoją tożsamość kulturową tak, iżby stała się ona samoistną wartością autoteliczną będącą przedmiotem zbiorowej dumy i swoistym znakiem rozpoznawczym. Niepowtarzalne indywidualne cechy oraz pomysłowość i aktywność członków mieszkańców społeczności lokalnych i regionalnych pogranicza sprawiają, że mogą oni liczyć na poparcie i sympatię różnych kręgów społecznych, instytucji, władz, z zastrzeżeniem, że wykażą się własną aktywnością kulturalną.

W kręgu pojęć

Demokracja daje możliwość funkcjonowania samorządności, gdyż pozwala ludziom działać w sposób, który oni uznają za najlepszy dla siebie i społeczności. Demokracja właściwie rozumiana uruchamia aktywność społeczną jednostek i społeczności lokalnej, gdyż znosi bariery reglamentowanej działalności ludzi i społeczności znane dobrze z czasów PRL-u. Ale rozwój aktywności społecznej ludzi i społeczności nie dokonuje się w próżni ani mechanicznie. Muszą bowiem być spełnione pewne warunki kulturowe i socjologiczne, aby ludziom i społecznościom chciało się i opłacało w sensie społecznym działać.

Zastanówmy się więc nad tymi warunkami, zaczynając od stwierdzeń elementarnych. Aktywność każdego bytu, człowieka czy społeczności, oznacza, że on

żyje, jest zdrowy, normalny, rozwojowy. Żyjący, zdrowy organizm ludzki czy społeczny jest (powinien być) aktywny, tzn. wykonuje mnóstwo ważnych czynności biologicznych, psychicznych, społecznych, które pozwalają mu być sobą, rozwijać się, uczestniczyć w życiu społecznym zbiorowości i grup społecznych.

Aktywność jednostki i społeczności realizuje się w różny sposób i na różnych polach. Jest to uzależnione od zróżnicowanych cech człowieka i społeczności, od wielu okoliczności wynikających z otoczenia społecznego. Jedne z tych cech są związane z genotypem i dziedziczeniem pewnych skłonności zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, drugie mają źródło w kulturze i środowisku społecznym, z którego wywodzi się lub w którym żyje człowiek, inne są uwarunkowane środowiskowo (wybór światopoglądu, religii) bądź kulturowo (preferowany wybór wartości, opcji politycznych, stylu życia). Trzeba stwierdzić, że w określonym stopniu wszystkie te cechy, niezależnie jakiej są natury (biologiczne, charakterologiczne, świadomościowe, społeczne, ideologiczne), mają wpływ na stopień i formy aktywności człowieka jako jednostki i jako członka zbiorowości, określonej społeczności lokalnej czy regionalnej.

Zakładając, że zdrowy, normalny człowiek wyraża swoją aktywność w dwóch podstawowych sferach, tj. w aktywności indywidualnej koncentrującej się na płaszczyźnie czynności i działań nakierowanych na siebie jako osobę oraz w aktywności społecznej kierującej czynności i działania głównie na pomyślność innych ludzi żyjących w określonych społecznościach, będę interesował się tą drugą sferą aktywności, czyli aktywnością społeczną w jej specyficznym kształcie – aktywności kulturalnej.

Ogólnie, aktywność społeczną można określić jako owocne uczestnictwo w działaniach zbiorowych mających na celu dobro innych ludzi i społeczności, pomnożenie jakiegoś dobra społecznego. Uczestnictwo to wynika nie ze stosunku pracy (obowiązku), lecz z dobrowolnie przyjętych na siebie zobowiązań. W aktywności społecznej wyraża się czynny stosunek jednostki do życia społeczności za pośrednictwem inicjowania i szerzenia kultury, norm, zasad i ideałów określonego kręgu społecznego, danej społeczności lokalnej i regionalnej. Przejawami aktywności społecznej są działania ludzi oraz instytucji służące jakiemś dobru wspólnemu, w naszym wypadku – więzi społecznej. Jeżeli aktywność społeczna jest przesycona treściami kultury i wyraża się w określonych formach działalności kulturalnej, to określamy ją jako aktywność kulturalną. W takim rozumieniu można przyjąć, że pojęcie „aktywność społeczna” jest szersze od kategorii „aktywność kulturalna”.

Z socjologicznego punktu widzenia aktywność społeczna i kulturalna mają charakter empiryczny i dają się sprowadzić do badań takich zjawisk, jak działania społeczne i kulturalne szkół, ośrodków kultury, stowarzyszeń różnego typu: oświatowych, śpiewaczych, religijnych, sportowych itp. Każdy z wymienionych tu podmiotów działania społecznego i kulturalnego jest dostępny obserwacji, oddziałuje na otoczenie społeczne i wywołuje określone skutki możliwe do

rejestracji oraz oceny przez ludzi i społeczności lokalne, a także regionalne. Przeciwnością aktywności społecznej i kulturalnej jest bierność społeczna i kulturalna. Zarówno aktywność społeczna i kulturalna, jak i bierność społeczna i kulturalna mogą być reakcją sporadyczną, sytuacyjnie uwarunkowaną, jak również mniej lub bardziej stałą właściwością zarówno człowieka, jak i społeczności.

Aktywność społeczna i kulturalna musi mieć określony cel, którym mogą być zainteresowanie życiem społeczności lokalnej wynikające z przekonania, że reprezentuje ona kulturę i aspiracje danej jednostki, że wyraża oczekiwania i pragnienia etniczne, narodowe i kulturowe bliskie jednostce, że pomaga skutecznie zachować jednostkom i grupom ich tożsamość kulturową. Celem tym może też być gotowość pomagania jednostce i grupom w rozwiązywaniu aktualnych i długofalowych problemów społecznych. Oprócz celu ważną rolę odgrywa w aktywności społecznej i kulturalnej *i n t e n c j a* jednostki działającej. Chodzi o to, aby to była intencja wykraczająca poza własny wąski interes osobisty lub grupowy i sięgająca działań skierowanych na osiągnięcie celów zbiorowych, służących interesowi ogólnemu społeczności lokalnej czy regionalnej, w naszym wypadku – więzi społecznej.

U podłoża każdej aktywności społecznej i kulturalnej leżą potrzeby społeczne, które pochodzą od innych ludzi, od środowiska życia i pracy, organizacji oraz instytucji społecznych i kulturalnych. Każda forma aktywności kulturalnej uzależniona jest od rodzaju zapotrzebowania społecznego na określone działania. Można mówić o obiektywnych i subiektywnych czynnikach aktywności kulturalnej. Pierwsze wynikają z potrzeb danego etapu rozwoju społeczności lokalnej i regionalnej, drugie są wyrazem indywidualnych, psychologicznie i kulturowo uwarunkowanych potrzeb jednostek ludzkich. Wśród obiektywnych potrzeb skłaniających do aktywności kulturalnej można wymienić zwyczajne potrzeby wyższego rozwoju cywilizacyjnego, który bez określonego poziomu kultury jest niemożliwy, potrzeby i dążenia lokalnych społeczności do uczestnictwa w systemie władzy różnego typu (w zakładzie, w samorządzie, w spółce, w organizacjach społecznych), których nie można zrealizować bez odpowiedniego poziomu kultury.

Dzięki aktywności kulturalnej zarówno jednostka-człowiek, jak i społeczność mogą się w pełni realizować, afirmować swoją osobę i grupę, czuć się zadowoleni². Psychologicznym i społecznym podłożem aktywności kulturalnej jest ciągle szukanie poczucia własnej wartości. Ostatecznie wszelka aktywność społeczna i kulturalna zmierza do przekształcenia rzeczywistości społecznej w sferze kulturalnej, moralnej, świadomościowej. Stąd też ogólna kategoria aktywności społecznej znalazła swoje ważne miejsce w różnych teoriach działań społecznych, które na gruncie socjologii i psychologii społecznej tworzyli Vilfredo Pareto,

² A.L. Kroeber: *Istota kultury*. Tłum. P. Szto m p k a. Warszawa 1973, s. 136 i n. Zob. też przyp. 12.

Max Weber, Florian Znaniecki, a może najpełniej Talcot Parsons, który w dziele *The Structure of Social Action* dokonał syntezy wcześniejszych założeń, a następnie rozwinął je w analizach systemu społecznego.

W opracowaniu stawiam tezę, że aktywność kulturalna może być uznana za czynnik więzi społecznej w społecznościach lokalnych i regionalnych pogranicza. Wychodzę tu od podstawowego pytania, które socjologowie stawiali sobie od czasów A. Comte'a: Czym jest to coś, co łączy, spaja i trzyma ludzi i ludzkie społeczności razem? I odpowiadali: Więź społeczna. Problem więzi – zdaniem R. Nisbet'a³ – jawi się wtedy, kiedy pytamy o te siły, które ludziom umożliwiają trzymanie się razem w „społecznych molekułach”. Ludzi traktujemy jako osoby, a nie jako jakieś elementarne partykuły (cząstki) w otaczającym świecie. Należy podkreślić to, bo tu widać – odmienność więzi społecznej od więzi wszelkiego innego typu. Na ludzi patrzymy przez pryzmat ich zadań, statusów i modalności społecznej interakcji tworzącej niejako „materię” ludzkiej społeczności. Te zadania, statusy i modalności interakcji wyrażającej się w aktywności społecznej i kulturalnej są natury społecznej, tzn. – należą do porządku rzeczywistości będącej tak stałą i jednocześnie zróżnicowaną, jak są atomy, którymi zajmują się fizycy, jak molekuły i substancje, którymi operują chemicy, jak tkanki biologa. Tworzywem tego, co nazywamy więzią społeczną, będą często ukryte przed zwykłą obserwacją mikroskopijne wewnętrzne procesy grup społecznych czy sposoby społecznej interakcji i aktywności. Jest niemożliwością przez wewnętrzną analizę pojedynczej, oderwanej istoty ludzkiej dojść do rodzaju tych elementów i procesów, które tworzą więź społeczną. Trzeba to czynić zawsze w łączności ze społecznością, zachodzi bowiem ścisły związek między aktywnością człowieka a społecznością.

W teorii więzi społecznej istotne jest pytanie: jaki rodzaj faktów społecznych obejmuje więź społeczną⁴? Odpowiedź na to pytanie ma charakter praktyczny, pozwala bowiem badaczowi przystępującemu do badań terenowych zakreślić rodzaj zjawisk społecznych, które należy objąć obserwacją naukową podczas badania charakteru czynników i siły więzi łączącej członków danej grupy społecznej.

Theodore Abel powołuje się na klasyfikację Hansa Reichenbacha⁵, który dzieli fakty na *illata* (wnioskuje się z nich, lecz nie są dostępne bezpośrednio obserwacji), *concreta* (które są dostępne bezpośrednio obserwacji i istnieją obiektywnie) oraz *abstracta* (są to konstrukcje myślowe zredukowane do *concreta*). Wykorzystując ten podział, Stanisław Jałowiecki w swoich dociekaniach nad więzią społeczną wnioskuje, że więź społeczna należy do kategorii *abstracta*, a można ją obserwować i wnioskować o niej przez *concreta*, jakimi są jej konkret-

³ R. Nisbet: *The Social Bond. An Introduction to the Study of Society*. New York 1970, s. 45–46.

⁴ W. Jacher: *Zagadnienie integracji systemu społecznego*. Warszawa–Wrocław 1976, s. 27 i n.; Zob. też T e n z e: *Więź społeczna w teorii i praktyce*. Katowice 1987, s. 37 i n.

⁵ S. Jałowiecki: *Problematyka więzi społecznej*. „Studia Socjologiczne” 1978, nr 4.

ne przejawy, takie jak np. wspólne kontakty, działania ludzi, powiedzielibyśmy dziś – aktywność społeczna i kulturalna. Przejawów tych nie należy utożsamiać z więzią, ta bowiem jedynie manifestuje się przez nie. Najkrótszą drogą wnioskowania o więzi społecznej w zbiorowości jest obserwacja zachowań, wzajemnych relacji, odniesień ludzi, ich postaw wobec siebie, przejawów aktywności społecznej i kulturowej.

Opierając się na różnych interpretacjach więzi, które znajdujemy w dawnej i współczesnej literaturze socjologicznej, proponuję jej następującą definicję: „Więź społeczna to kompleks, suma tych wszystkich czynników, które zapewniają danej całości społecznej (grupie, społeczności, zbiorowości społecznej) istnienie, trwanie i działanie”⁶. Nie ulega wątpliwości – co będę się starał wykazać dalej – że aktywność kulturalna należy do podstawowych czynników więzi społecznej.

Aktywność kulturalna a więź społeczna w społecznościach pogranicza

Mieszkańcy społeczności pogranicza reprezentują system kultury wyrażający się zespołem treści kulturowych uznawanych za obowiązujące w określonych kręgach i grupach społecznych. Ten zespół treści kulturowych jest ukierunkowany, tzn. obejmuje różne dziedziny życia mieszkańców, a konkretnie obejmuje w zasadzie wszystkie przejawy ludzkiej aktywności, łącznie z regułami tej aktywności, które nie wynikają z uwarunkowań genetycznych, ale zostały ukształtowane w toku wzajemnych oddziaływań i przyswojone przez członków danej społeczności kulturowej.

Mechanizm działania kultury wymaga wzorów kulturowych. Wzory kulturowe wyrażają i zarazem stanowią wielość możliwych sposobów zachowania się w stosunku do kultury i jej składników. Bez nich życie kulturalne byłoby trudne do uchwycenia, porządkowania i zobrazowania. Wzory kulturowe wskazują na sposoby uczestnictwa w kulturze, które ma miejsce wówczas, gdy stworzona wartość kulturowa (a ściślej jej przekaz symboliczny) jest odebrana i rozumiana przez członków określonej społeczności. Dopiero spełnienie tych dwóch warunków sprawia, że stworzona wartość kulturowa staje się faktem społecznym. Człowiek – członek społeczności – jest zarazem twórcą i odbiorcą wartości kulturowych – ich przekazów symbolicznych. W tym kontekście kultura składa się

⁶ W. Jacher: *Więź społeczna*. W: *Encyklopedia psychologii*. Red. W. Szewczyk. Warszawa 1988, s. 951.

z symboli, czyli znaczeń i wartości. Człowiek uczestniczy wtedy w kulturze, kiedy zarówno przyjmuje, jak i wyraża wartości kulturowe. Empiryczną formą wyrażania wartości kulturowych jest aktywność kulturalna manifestowana w określonych zachowaniach jednostki i społeczności.

Z punktu widzenia więzi społecznej istotne jest, aby manifestowana aktywność kulturalna w społecznościach pogranicza znajdowała aprobatę jednostek i grup, bo wówczas staje się faktycznym czynnikiem więzi. Nabiera też cech normalności i oczywistości w codziennym życiu ludzi i społeczności, stanowi naturalny element ładu życia społecznego, którego niektóre mechanizmy i przejawy wymykają się werbalizacji i racjonalizacji potocznej świadomości. Przyjmując perspektywę kulturową w analizowaniu zachowań ludzkich i grupowych, nie odrzucamy roli innych czynników, np. biologicznych czy ekonomicznych. Podkreślamy tylko, że ludzkie zachowania przyjmują takie formy, jakie sugerują im wartości danej kultury i to w takim stopniu, w jakim są one internalizowane przez człowieka. Pisała już o tym dawno R. Benedict⁷. Wartości są wpisane nie tylko we wzory kulturowe, ale i w każdą aktywność kulturalną, i one ostatecznie są czynnikiem więzi, one łączą bądź dzielą jednostki i społeczności.

Prawdopodobieństwo wystąpienia dążeń i zachowań jednostek oraz grup, podobieństwo stosowanych kryteriów ocen są wynikiem wyznawanych wartości i wskaźnikiem więzi społecznej w grupie. Prowadząc do konformizmu zachowań, podobieństwo dążeń prowadzi jednocześnie do uzgodnienia znaczeń czytelnych nie tylko dla samych działających, ale także tych, którzy te zachowania – jak to ma miejsce w społecznościach pogranicza – obserwują i wnioskuje o ich spójności. Aktywność kulturalna wynikająca z wzorów kulturowych może dotyczyć zarówno kultury realnej, jak i kultury symbolicznej. Zjawiska ze sfery kultury symbolicznej wpływają na zachowania kulturalne, gdyż odwołując się do ocen funkcjonujących w świadomości potocznej, prowadzą do oceny uwarunkowań życia kulturalnego i uczestnictwa w kulturze jednostek i społeczności. Określony poziom zachowań kulturalnych jest elementem więzi społecznej. Tak uważają zarówno ci, których to bezpośrednio dotyczy, bo takie zachowania reprezentują, jak i ci, którzy należą do społeczności o odmiennym charakterze, a więc np. spoza społeczności pogranicza.

Aktywność kulturalna stymuluje współzycie społeczne ludzi. Współzycie społeczne, idąc za myślą Stanisława Ossowskiego, można rozpatrywać w ramach trzech typów stosunków społecznych: dystansów, więzi i antagonizmów⁸. Wyróżnionym typom stosunków odpowiadają rodzaje kontaktów społecznych rozumianych jako trwałe, powtarzające się styczności międzyludzkie. Tak rozumiane kontakty można uporządkować w *continuum*, którego granice stanowią z jednej

⁷ R. Benedict: *Wzory kultury*. Warszawa 1966, s. 76 i n.

⁸ S. Ossowski: *Z zagadnień struktury społecznej*. W: *Dziela*. T. 5. Warszawa 1968, s. 13 i n.

strony kontakty ścisłe, ciepłe, zażyłe – wyrażające się w więzi społecznej, a z drugiej – wyrażana wrogość, resentyment, konfrontacja manifestująca się w antagonizmie społecznym. Między tymi skrajnymi granicami rozciąga się obszar, na którym mamy brak lub poważne ograniczenia kontaktów społecznych, co określa się mianem dystansu społecznego.

Kontakty społeczne i aktywność kulturalną można rozpatrywać albo w bezpośrednim otoczeniu, na które składa się sąsiedztwo, małe kręgi towarzysko-przyjacielskie, własne kręgi pracownicze, rodzinne, albo w szerszym otoczeniu społeczności lokalnej czy regionalnej. Kontakty społeczne i aktywność kulturalna w bezpośrednim otoczeniu odgrywają ważną rolę w procesie kształtowania się tożsamości społecznej i osobistej członków społeczności. Ich działanie w szerszym otoczeniu prowadzi do krystalizowania się więzi lokalnej. Współżycie społeczne ludzi i grup stanowi obszar wytwarzania, utrwalania i przekazu treści kultury. Ich transmisja dzięki aktywności kulturalnej pomaga ludziom i społecznościom we wzajemnym zbliżaniu się i budowaniu więzi społecznej, unikaniu dystansów, antagonizmów oraz konfrontacji na tle kulturowym.

Elementy socjologicznej perspektywy więzi społecznej w świadomości mieszkańców pogranicza

Po 1989 roku zostały zniwelowane przeszkody na drodze tworzenia nowego policentrycznego ładu społecznego w społecznościach pogranicza. Zmiany ustrojowe pozwoliły na przejście od scentralizowanych struktur administracji, kultury i gospodarki do struktur postmonocentrycznych, horyzontalnych, pluralistycznych pozwalających krystalizować tożsamość lokalną i regionalną. Państwo socjalistyczne obawiało się różnorodności lokalności i regionalizmów, gdyż mogły one być zagrożeniem dla scentralizowanej, biurokratycznej władzy i budowanej na swoistej ideologii socjalizmu jedności ideowej PRL-u, której ideałem był uniformizm kulturowy i świadomościowy. W warunkach demokratycznego ładu społecznego kultura, efektywność kulturalna społeczności pogranicza wracają do swych pierwotnych funkcji łączenia, spajania, integrowania ludzi i społeczności. Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego z jednej strony, a prawa rynku z drugiej strony wymagają wyraźnego samookreślenia się ludzi i społeczności pogranicza zarówno na płaszczyźnie dziedzictwa kulturalnego, jak i uwzględnienia aktualnych potrzeb społeczności i regionów pogranicza.

Powstaje zapotrzebowanie na odrodzenie dawnych, autentycznych treści kultury oraz na rozwijanie nowych symboli manifestujących własną tożsamość kulturową, regionalną i utwierdzających przekonanie o własnej wartości. Tak rodzą

się nowe instytucje, stowarzyszenia kulturalne zainteresowane popieraniem i pogłębianiem oryginalnych kultur pogranicza, które mają stanowić swoisty znak firmowy i kod pozwalający mieszkańcom społeczności pogranicza odczytać ową inność.

Demokracja stwarza warunki do odradzania się w społecznościach pogranicza prawdziwej tożsamości społecznej, zbiorowej, opartej – jak pisze M.S. Szczeński – „na przeżywanej i zinternalizowanej tradycji, teraźniejszości i wspólnym dla grupy definiowaniu przyszłości”⁹. Z tożsamości społecznej wywodzi się – uważana za jej odmianę – tożsamość kulturowa rozumiana jako względnie trwała identyfikacja jednostek i grup z określonym układem kulturowym tworzoną przez zespół idei, przekonań, poglądów wiązanych z konkretnymi zwyczajami i obyczajami, z danym systemem aksjologicznym i normatywnym. Ta identyfikacja powinna umacniać wewnętrzną strukturę grupy, stanowić o jej *diferentia specifica* i być powodem do dumy. Jednocześnie z krystalizowaniem się więzi lokalnej i regionalnej w świadomości zbiorowej mieszkańców pogranicza wykształca się podział na „my” i „oni”, czyli poczucie odrębności wyraźnie lub mniej wyraźnie artykułowane, ale na pewno odczuwane i przejawiające się w nastawieniu do obcych w sferze języka, systemów wartości, tradycji, obyczaju i w ogóle w sferze mentalności „swoich” i „innych”. Na tym tle tworzą się małe ojczyzny, owe „heimaty”, w których rozwija się życie społeczne pozornie uładzone, bo poddane własnemu porządkowi kulturowemu, a w rzeczywistości również poddane symbolicznym lub realnym konfliktom, które stosunkowo łatwo wygasają w wypadku zagrożenia zewnętrznego (przykład Śląska Opolskiego)¹⁰.

Wytworzone w społecznościach pogranicza kulturowe „my” stymuluje wzrost poczucia bliskości społecznej i aktywność kulturalną niwelującą izolację osób w grupie. Prowadzi do zagęszczenia interakcji i wzrostu komunikacji międzyosobowych, które spajają ludzi i społeczności oraz likwidują stosunki antagonistyczne. Systemy wartości preferowane w społecznościach pogranicza, takie jak odrębne zwyczaje rodzinne, zwyczaje związane z pracą, planowaniem zawodu, trajektorią życia jednostki czy zwyczaje świąteczne i religijne umacniają spójność społeczną społeczności pogranicza, gdyż są wyrazem identyfikacji kulturowej, językowej i historycznej grupy etnicznej. I tak rodzi się więź bliskości wobec „swoich”, oddalenie wobec „obcych”, tworzy się też w świadomości społecznej klimat dla tolerancji i odmienności. Jak bowiem pisze Paweł Rybicki, „swoi to ci, z którymi pozostaje się w codziennych (lub przynajmniej w stale powtarzających się) bezpośrednich stycznościach. Obcy to ci, z którymi bądź w ogóle nie ma się

⁹ M.S. Szczeński: *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań*. W: *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej*. Red. L. Gołdyka. Zielona Góra 1999, s. 186.

¹⁰ *Sytuacja społeczno-kulturowa mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku*. Red. W. Jacher. Katowice 1993; Zob. też S. Ossowski: *Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*. W: *Dziela*. T. 3. Warszawa 1967, s. 251 i n.

styczności, bądź styczności zachodzą tylko w szczególnych, nie włączonych w stały tok życia okolicznościach”¹¹. Te określenia po ich operacjonalizacji można owocnie stosować w konkretnych badaniach empirycznych więzi i spójności grupy.

Refleksje na zakończenie

Spółczesność w dobie globalizacji jawi się jako byt bardzo złożony, a słabo spójny, mogący gubić swoją tożsamość kulturową na rzecz innych wartości: ekonomicznych, finansowych, informatycznych, politycznych czy nawet kosmopolitycznych¹². Ale globalizacja różnych procesów i stron życia nie może przenikać wszystkiego, a na pewno nie znosi tożsamości kulturowej, która opiera się na wspólnym dziedzictwie społeczności i jest zakotwiczona w rdzennych wartościach, językowych, terytorialnych, religijnych, edukacyjnych. Dlatego niepożądane byłoby eliminowanie czy tamszenie tożsamości grupowej, etnicznej, narodowej, bo ta leży u podstaw ludzkiej aktywności i stanowi czynnik łączący ludzi, wynik, którego nie można osiągnąć na żadnej drodze globalnej kontroli, kultury masowej czy tylko informatycznych, sztucznych instrumentów komunikacji społecznej. Można nawet pomyśleć o jednorodnej, standaryzowanej kulturze społeczeństwa globalnego, ale praktycznie kultura taka – jeśli ma być czynnikiem więzi – musi mieć wyraz lokalny, regionalny, etniczny, bo globalizacja nie przenika wszystkiego. A gdyby to miało miejsce, to współczesne społeczeństwo można by porównać do człowieka gorączkującego, który wymaga ciągłego podawania lekarstwa w postaci kultury i więzi społecznej. Kultura bowiem zawsze była, i nadal jest, antidotum na wewnętrzną próżnię społeczną, a więź pozwala odnajdować sens życia, bo daje odpowiedź na pytanie o to, czy jestem samotną wyspą. Nie jestem, gdyż potrzebuję innych, aby być w pełni sobą, a i ci inni mnie też w równej mierze potrzebują. W aktywności kulturalnej człowieka i społeczności wyraża się ostatecznie idea, że do pełnego życia społecznego wszyscy jesteśmy sobie potrzebni.

¹¹ P. Rybicki: *Struktura społecznego świata*. Warszawa 1979, s. 601 i n.

¹² J.J. Smolicz: *Granice kulturowe oraz narody, państwa w kontekście globalnym*. W: *Transgraniczność...*

**Culture Activity as a Factor of Social Bond
in Local and Regional Societies**

S u m m a r y

When the Polish Republic III was founded social and cultural conditions were created followed by new legal regulations to make local and regional societies able to reconstruct their own culture identity. The tool of such reconstruction should be cultural activity of these societies treated as an element of social bonds.

In this article the author analyses the idea of social and cultural activity and of the term "social bond" and then he makes an attempt to show practical use of these categories in cultural and social activities of the local and regional communities.

He finds that in conditions of democratic welfare state culture and cultural efficiency of the border regions communities come back to their primary functions of linking, welding and integrating people and communities. Democracy creates favourable conditions for revival of true social and cultural identity in the border area communities on the basis of tradition and common defining of the future for them.

**Kulturelle Aktivität als ein, die sozialen Bande
in den lokalen und regionalen Gemeinschaften auslösender Faktor**

Z u s a m m e n f a s s u n g

Samt der Entstehung von der dritten Republik Polen wurden entsprechende soziale, kulturelle und mit der Zeit auch gesetzliche Bedingungen sichergestellt, damit die lokalen und regionalen Gemeinschaften von den Grenzgebieten ihre Kulturidentität wiederherstellen können. Ein dazu dienendes Mittel soll die kulturelle, als die sozialen Bande auslösender Faktor betrachtete Aktivität der Gemeinschaften werden.

Im vorliegenden Artikel analysiert der Autor die Begriffe „soziale u.kulturelle Aktivität“ und „soziale Bande“ und versucht, ihre praktische Anwendung bei der, von den lokalen und regionalen Gemeinschaften geäußerten, kulturellen und sozialen Tätigkeit zu zeigen.

Es wird also festgestellt, dass in demokratischen Verhältnissen die Kultur und die kulturelle Effektivität der Gemeinschaften von Grenzgebieten auf ihre ursprüngliche Funktion der Integrierung von Menschen und Gemeinschaften zurückkommen. Die Demokratie gibt zwar die Anlage zur Erneuerung einer echten, auf der Tradition beruhenden, sozialen und kulturellen Identität in den, die Grenzgebiete bewohnenden Gemeinschaften.